

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

©2021 МАРТИНЕНКО В. О.

УДК 338.48
JEL: L83; L88; Z31; Z39

Мартиненко В. О. Державне регулювання готельно-ресторанного бізнесу в умовах пандемії COVID-19

Аксіомою сьогодення є те, що Україна має дуже важку ситуацію у сфері готельно-ресторанного бізнесу, яка спричинена пандемією COVID-19. Така ситуація склалася не лише через недосконалість розвитку даної сфери, але і через суттєві недоліки в системі державного регулювання підприємницької діяльності в умовах пандемії, що і робить дане питання актуальною науковою проблемою. Метою роботи є аналіз існуючого стану роботи готельно-ресторанного бізнесу в умовах карантинних обмежень, а також розроблення пропозицій щодо надання державної підтримки суб'єктам підприємництва для мінімізації збитків у період пандемії COVID-19. Теоретичною та методологічною основами дослідження є основні принципи розвитку готельно-ресторанного бізнесу в умовах кризи, а також наукові роботи українських вчених. У ході дослідження використовувалися такі методи: логіко-юридичний (для аналізу законодавства України щодо заходів державної підтримки суб'єктів підприємництва у зв'язку з пандемією COVID-19); систематизації (при визначенні форм державної допомоги); гіпотез і припущення (при підготовці пропозицій з подальшого регулювання надання державної підтримки готельно-ресторанному бізнесу). У результаті дослідження встановлено, що запроваджені заходи державної підтримки дозволили лише на короткостроковий період зменшити негативний вплив пандемії COVID-19 на готельно-ресторанну сферу. Відновлення та подальший розвиток даної сфери неможливі без запровадження нових підходів до відносин держави та бізнесу, що визначилися в українському суспільстві, без підвищення соціальної свідомості бізнесу та зростання рівня його контактування із органами публічної влади. Для цього необхідно вдосконалити систему коригування зусиль органів державної влади, місцевого самоврядування та бізнесу в даній сфері.

Ключові слова: готельно-ресторанний бізнес, пандемія, COVID-19, інновації, державна підтримка.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-5-241-245>

Бібл.: 12.

Мартиненко Володимир Олександрович – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та адміністрування, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (вул. Роменська, 87, Суми, 40002, Україна)

E-mail: mart.volodymyr@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4937-7162>

UDC 338.48
JEL: L83; L88; Z31; Z39

Martynenko V. O. The State Regulation of the Hotel and Restaurant Business in the Context of the COVID-19 Pandemic

The axiom of present is that Ukraine has a very difficult situation in the sphere of hotel and restaurant business caused by the COVID-19 pandemic. This situation has developed not only due to the underdevelopment of this sphere, also because of the significant shortcomings in the system of the State regulation of entrepreneurial activity in the pandemic, which makes this issue a topical scientific problem. The publication is aimed at analyzing the extant status of operation of the hotel and restaurant business under quarantine restrictions, as well as developing proposals for providing the State support to business entities in order to minimize losses during the COVID-19 pandemic. Theoretical and methodological grounds of research are the basic principles of development of hotel and restaurant business in a crisis, scientific works of Ukrainian scholars. The following methods were used in the course of the research: logical-juristic (to analyze the legislation of Ukraine on measures of the State support for business entities in connection with the COVID-19 pandemic); systematization (defining forms of the State aid); hypotheses and assumptions (in the preparation of proposals for further regulation of the provision of the State support to the hotel and restaurant business). As a result of the research, it is determined that the introduced support measures on the part of the State allowed to reduce the negative impact of the COVID-19 pandemic on the hotel and restaurant sector for the short-term period only. Renewal and further development of this sphere is impossible without the introduction of new approaches to the relations between the State and business, which have established determined in Ukrainian society, without increasing the social consciousness of business and increasing the level of its contact with public authorities. To achieve this goal, it is necessary to improve the system of adjustment of efforts of the State authorities, local self-government bodies and business entities in this sphere.

Keywords: hotel and restaurant business, pandemic, COVID-19, innovations, the State support.

Bibl.: 12.

Martynenko Volodymyr O. – PhD (Public Administration), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Business Economics and Administration, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko (87 Romenska Str., Sumy, 40002, Ukraine)

E-mail: mart.volodymyr@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4937-7162>

Готельно-ресторанний бізнес є невід'ємною складовою розвитку економіки кожної країни, оскільки його стан впливає на розвиток туристичної сфери країни загалом, а також на створення туристичних послуг та інші ключові сфери економіки – транспорт, будівництво, зв'язок, торгівлю та ін.

Останніми роками в Україні сфера готельно-ресторанного бізнесу характеризувалася динамічним розвитком і за допомогою сервісної діяльності сприяла формуванню рекреаційного та культурного середовища, забезпечуючи економічний розвиток країни. Проте 2020 р., у результаті спалаху пандемії

COVID-19, став відчутним ударом для сфери готельно-ресторанного бізнесу України та світу. Обмеження пересування в межах України, закриття кордонів держав, скасування авіаційних сполучень, абсолютне ізолювання країн одна від одної вплинули та продовжують негативно впливати на туристичні подорожі, тим самим провокуючи безліч проблем у даній сфері. За оцінками Всесвітньої туристичної організації ООН (UNWTO), у 2020 р. кількість туристів скоротилося на третину порівняно з показниками 2019 р. Зменшення туристичних подорожей вплинуло і на готельно-ресторанний бізнес України, який також опинився у складній ситуації, зазнавши значних збитків. Зважаючи на такий стан, виникає необхідність пошуку заходів, направлених на подолання бізнес-ризиків, як з боку самих підприємств (їх власників), так і з боку держави, що і визначає актуальність даного дослідження.

Різноманітні теоретичні та практичні аспекти розвитку готельного та ресторанного бізнесу висвітлено у працях таких науковців та фахівців: Т. Басюк, О. Борисова, О. Бутенко, С. Галасюк, О. Головка, О. Давидова, Л. Завідна, Н. Данько, Г. Круль, М. Мальська, О. Мілашовська, С. Нездоймінов, Я. Остапенко, О. Шикіна та ін. Питанням адаптації підприємств готельно-ресторанного бізнесу під час пандемії присвячені праці фахівців з Асоціації індустрії гостинності України [1], Всеукраїнської громадської організації «Асоціація малих готелів та апартаментів України» [4], Асоціації готелів і ресторанів України [2]. Конструювання нових моделей взаємовідносин для створення результату відобразилось у працях таких науковців, як: Б. Еманн, Ф. Гросман, Дж. Паклік, М. Хайнцельман, К. Пряхіна, Д. Джайн, А. Скіба та О. Архіпов.

Однак сьогодні поширення інфекційного захворювання на COVID-19 не зупинено, і карантинні умови продовжують впливати на готельно-ресторанну сферу, тому окремі питання щодо подолання негативних явищ підприємствами готельно-ресторанного бізнесу і досі залишаються невирішеними та потребують детального вивчення.

Мета статті – проаналізувати сучасний стан готельно-ресторанного бізнесу в умовах пандемії COVID-19 в Україні. Визначити чинники, які впливають на його розвиток, підходи до стабілізації функціонування в умовах карантинних обмежень і запобігання стагнації в галузі.

Важливим чинником культурного й економічного розвитку в Україні є сфера готельно-ресторанного бізнесу, яка, на думку вітчизняних науковців, є перспективною сферою економіки країни, здатна приносити реальний прибуток, зумовлює зростання рівня зайнятості у відповідних регіонах, створює матеріальну базу для розвитку туризму, а також стимулює розвиток інших сфер економіки: транспорту, торгівлі, будівництва, сільського госпо-

дарства, виробництва товарів народного споживання, сфери послуг та інших.

Проте тривалий час розвиток готельного та ресторанного бізнесу в Україні з боку органів державної влади та місцевого самоврядування розглядався як другорядний, а дії влади щодо його організаційно-економічної підтримки були безсистемними, що не сприяло розвитку даної сфери, а також перешкоджало входженню на вітчизняний ринок відомих готельних і ресторанних операторів, створенню національних готельно-ресторанних мереж, які можуть забезпечити належний рівень послуг вимогливим туристам з усього світу.

Незважаючи на це, готельно-ресторанний бізнес в Україні до 2020 р. мав позитивну динаміку розвитку та став важливим чинником культурного та економічного прогресу країни.

Згідно з даними Державної служби статистики, сфера готельно-ресторанного бізнесу на 01.01.2019 р. нараховувала 25 тис. суб'єктів підприємництва, або близько 2% від загальної кількості зареєстрованих, більшість з яких була збитковими [11].

У 2019 р. загальна пропозиція готелів різних категорій становила 10900 номерів, з яких 3927 – тризіркових, 36224 – чотиризіркових, 1518 – п'ятизіркових. У середньому турист сплачував за готель в межах 50–150 євро залежно від класу готелю [3].

Останніми роками почала активно розвиватися мережа мініготелів, які, пропонуючи повний спектр готельних послуг, стали основними конкурентами для великих підприємств готельного бізнесу. Вартість таких послуг значно нижча, що приваблює клієнтів.

Динаміка ресторанних закладів за останні роки свідчить про те, що сьогодні перше місце в розвитку належить закладам швидкого харчування. Найбільш відвідуваними сьогодні є заклади із середньою ціновою пропозицією, де чек сягає 200 грн на особу, тому за 2019 р. їхня частка становила понад 50%, у той час як частка закладів дешевого сегмента – лише близько 30% [11].

Досить активно останніми роками розвивалися кавові та чайні клуби, заклади продажу кондитерських виробів, зростала популярність закладів замиського типу, особливо активно їх відвідуваність підвищувалася в літній період.

У ресторанному господарстві почала розвиватися стійка тенденція появи тематичних ресторанів, заснованих на кулінарних традиціях понад 30 країн світу, у тому числі: Польщі, Грузії, Угорщини, Греції, Франції, Америки, Німеччини, Іспанії, Італії, Японії та інших.

Стійкої тенденції в закладах ресторанного господарства стали набувати послуги «safering», які надаються за межами ресторанів на робочих місцях (офісах, установах), місцях проведення родинних свят, ювілеїв, а також передбачають доставку продукції за адресою [7].

Отже, можна сказати, що у сфері готельно-ресторанного бізнесу постійно відбувалися зміни, орієнтовані на споживача, що відповідало певним сучасним тенденціям і дозволяло бути конкурентоспроможними на ринку.

Сьогодні готельно-ресторанний бізнес переживає чи не найбільш кризовий період за всю історію незалежності. Розгортання у глобальному масштабі пандемії коронавірусу серйозно зачепило цей бізнес, спровокувавши його критичний фінансовий стан. Як наслідок, готельно-ресторанний бізнес змушений шукати нові активатори та мотиватори виживання та розвитку, повернутися на стадію стартапів – пошуку та впровадження креативних рішень.

Якщо аналізувати ресторанну та готельну сферу, то в умовах загострення пандемії важливою стратегією розвитку для готельно-ресторанного бізнесу є використання інноваційних технологій не лише у виробничій діяльності, але й у управлінській і фінансовій. Кожне готельне та ресторанне підприємство обирає свою стратегію, залежно від умов, спричинених зовнішніми факторами пандемії та показниками власної операційної діяльності. Тепер, аби розвиватись і витримувати конкуренцію, вони просто змушені стежити за актуальними трендами: диджиталізація (цифровий формат), кастомізація (адаптація продукту під аудиторію), еко- та соціальна відповідальність тощо. Для зменшення можливих збитків майже всі готельні та ресторани підприємства почали здійснювали різні антикризові заходи, додаючи якусь «родинку» в атмосферу закладу, дизайн або послуги.

Виконаний автором аналіз наукових джерел і вивчення практичного досвіду засвідчили, що для запобігання стагнації в готельно-ресторанному бізнесі в Україні, наприклад, працівники готелів були змушені перейти на скорочений робочий день, а частину працівників відправляти в неоплачувану відпустку; з метою зменшити витрати на утримання здійснювали виведення з експлуатації частини номерного фонду (шляхом закриття поверхів, вимкнення ліфтів); зменшили маркетингові бюджети; віддали частину номерів у довгострокову оренду ІТ-компаніям і тим, хто працює віддалено; створили віртуальні кімнати для проведення відеоконференцій; великі мережі готелів (від 70 номерів), в яких системний бізнес, зачинаються на період карантину.

Сьогодні більшість готельно-ресторанних підприємств вже стали впроваджувати різні ІТ-технології, які знижують ризик потенційно небезпечного контакту між персоналом готелю чи ресторану та гостями, наприклад «smart-номери», автоматизовані стійки рецепції, запровадження CRM-системи, використання роботів-помічників та інші.

Підприємства ресторанної сфери для збереження свого іміджу, утримання постійних клієнтів та загалом присутності у сфері ресторанного бізнесу вимушені змінювати формат роботи з клієнтами:

більшість ресторанів переорієнтувалися на доставку своєї продукції по замовленню; активніше залучають інтерактивні технології та альтернативні online-сервіси в роботі з клієнтами; запроваджують RFID-технологій та Інтернет-маркетинг тощо.

Проте, незважаючи на реінжиніринг основних бізнес-процесів, приблизно 20% українських ресторанів, за даними Української рестораторної асоціації, можуть закритися назавжди [10], оскільки через кризу значно ускладнюється, майже унеможливується, бюджетування бізнесу. Планування, переважно, спрямоване на виживання й оптимізацію готельного та ресторанного бізнесу, а не на його розвиток. Вочевидь, що активізація розвитку даного бізнесу може настати лише за нормалізації епідеміологічної та соціально-економічної ситуації.

Зважаючи на такий стан, одним із важливих механізмів подолання кризових економічних явищ, спричинених пандемією COVID-19, стало надання суб'єктам готельного та ресторанного бізнесу державної підтримки. На їх думку, держава може:

- ✦ заборонити нарахування штрафних санкцій, пені та інших фінансових санкцій на період карантину та впродовж 12 місяців після;
- ✦ скасувати на період карантину ПДФО та ЄСВ, а також продовжити цю пільгу на 1 місяць після закінчення карантину;
- ✦ заборонити на період карантину нарахування відсотків та інших платежів за користування кредитними коштами;
- ✦ надати роз'яснення про особливості взаємодії з працівниками на час карантину та законні підстави відправлення людей у відпустку за власний рахунок;
- ✦ зобов'язати банки та фінансові установи надавати відстрочку сплати коштів;
- ✦ вплинути на орендодавців щодо обов'язкового скасування, зменшення та розтермінування оплати на період карантину та продовжити пільгові умови на 1 місяць після закінчення карантину;
- ✦ знизити ПДВ для підприємств готельної галузі до 10%;
- ✦ скасувати або зменшити податок на землю;
- ✦ ввести мораторій на перевірки;
- ✦ розглянути можливість надання дозволу на встановлення барних стійок біля входу в ресторан, де люди можуть брати їжу із собою;
- ✦ запровадити податкові канікули для бізнесу, який бажає вийти з тіні та працювати офіційно;
- ✦ спростити документацію для відкриття літніх майданчиків після закінчення карантину та надзвичайної ситуації в країні [12].

Враховуючи запити бізнесу, з боку держави була прийнята низка законодавчих і нормативних документів, серед яких: Закон України «Про внесення змін

до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби COVID-19» [5], Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» [6], Постанова КМУ «Про затвердження Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020–2022 роки» [8], Постанова МОЗ «Про затвердження Тимчасових рекомендацій щодо організації протиепідемічних заходів в готелях на період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» [9] та інші.

Вищезазначеними документами передбачені такі заходи державної допомоги:

- ✦ тимчасова заборона проведення органами державного нагляду (контролю) планових заходів зі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, крім випадків, дозволених законом;
- ✦ мораторій на проведення податкових документальних і фактичних перевірок на період з 18.03.2020 р. по останній календарний день місяця (включно), в якому завершується дія карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України на всій території України, крім встановлених законодавством виключень;
- ✦ скасування нарахувань та плати за землю за встановлені законодавством періоди;
- ✦ звільнення фізичних осіб – підприємців, які провадять незалежну професійну діяльність, від сплати ЄСВ за встановлені законодавством періоди;
- ✦ відстрочення погашення податкового боргу платників податків, що не перевищує встановлених нормами законодавства сум;
- ✦ скасування штрафних санкцій за: несвоєчасне подання звітності, передбаченої законодавством, до податкових органів; несвоєчасну сплату (несвоєчасне перерахування) єдиного внеску, крім встановлених законодавством винятків; скасування нарахування пені з 01.03.2020 р. по останній календарний день місяця (включно), в якому завершується дія карантину (при цьому нарахована, але не сплачена за цей період пеня підлягає списанню), крім порушень у сплаті ПДВ, акцизів і ренти;
- ✦ надання можливості отримання кредитів у межах державної програми доступних кредитів 5–7–9%;

- ✦ юридичний факт введення карантину належить до форс-мажорних обставин та інші [5; 6; 8; 9].

Важливим елементом у подоланні негативних наслідків пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19) є комунікація, налагодження прямого діалогу державних структур із суб'єктами готельно-ресторанного бізнесу. Органи державної влади та місцевого самоврядування повинні надавати вичерпну інформацію та проводити роз'яснення щодо обмежень і рекомендацій на період кризи, а в разі призупинення їхньої діяльності держава має частково компенсувати завдані збитки, наприклад через цільову допомогу працівникам, як це робиться у країнах ЄС.

Підсумовуючи вищезазначене, можна сказати, що впроваджені заходи державної підтримки, на жаль, ще не містять важелів позитивного впливу безпосередньо на підтримку або розвиток готельно-ресторанного бізнесу, а спрямовані переважно або на зменшення адміністративного навантаження, або на досягнення соціального ефекту. В умовах розповсюдження коронавірусної інфекції держава має обрати ту модель поведінки, яка, з одного боку, дозволить покращити епідемічну ситуацію, а з іншого – зможе запобігти глибокій економічній кризі та банкрутству вітчизняного готельного та ресторанного бізнесу.

ВИСНОВКИ

Криза, що виникла внаслідок пандемії COVID-19, стала своєрідним креш-тестом для суб'єктів готельно-ресторанної сфери та дала можливість переглянути позиціонування й ефективність бізнес-процесів. Ресторатори та готельєри були змушені вдосконалювати систему харчової безпеки, персональний захист співробітників, відвідувачів і відпочиваючих, обмежити чи припинити свою діяльність, внаслідок чого зіткнулися з доволі значними фінансовими втратами. Ключовим викликом для готелів та ресторанів стало пристосування до умов адаптивного карантину. Щоб вистояти у складних умовах, власники готельного та ресторанного бізнесу максимально задіяли у свою діяльність інструменти віддаленого доступу – Інтернет-технології та альтернативні online-сервіси, відкривали коворкінги в готелях, шукали нові форми співпраці, використовували нові технології ведення бізнесу.

Актуальною є рекомендація щодо зменшення регуляторного тиску з боку держави на ресторанний і готельний бізнеси та вжиття заходів для посилення відповідальності за недотримання карантинних обмежень учасників ринку.

Доцільним є розроблення нових електронних інструментів взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування, дозвільних та інших організацій із суб'єктами готельної та ресторанної сфери.

Для підтримки готельно-ресторанного бізнесу державою були прийняті заходи, які можна поділити на такі основні групи:

- ✦ надання прямої фінансової підтримки;
- ✦ упровадження пільг і послаблень щодо сплати податків та обов'язкових платежів;
- ✦ надання пільг, спрямованих на збереження зайнятості працівників;
- ✦ консультаційна підтримка підприємницької діяльності.

Водночас слід відзначити, що на відміну від міжнародної практики, де на підтримку бізнесу держави спрямовують мільярди коштів, в Україні бракує системності в державній підтримці. Тому вкрай важливим і необхідним є вивчення та впровадження в Україні кращих світових практик антикризового менеджменту в досліджуваній сфері.

Важливим аспектом в умовах пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19) стало налагодження тісної співпраці між органами державної влади і місцевого самоврядування та суб'єктами готельно-ресторанного бізнесу щодо розробки організаційно-економічних заходів подолання негативних економічних наслідків пандемії та сприяння розвитку їх підприємницької діяльності тощо. З цієї метою доцільним залишається подальше поглиблене дослідження наріжних питань у даній сфері. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Асоціація індустрії гостинності України. Офіційний сайт. URL: <http://aigu.org.ua/>
2. Ассоциация гостиниц и ресторанов Украины. URL: <https://www.facebook.com/search/top/>
3. Берещак В. Огляд ринку готелів // Ексклюзив. 19.02.2000. URL: <https://thepage.ua/ua/exclusive/oglyad-rinku-goteliv-sho-vidbuvayetsya-z-gotelyami-v-ukrayini>
4. Всеукраїнська громадська організація «Асоціація малих готелів та апартаментів України». ВГО «АМГАУ». URL: <https://vkursi.pro/card/vho-amhau-35142910>
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби COVID-19» від 16.06.2020 р. № 692-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-20#Text>
6. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17.03.2020 р. № 533-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-20#Text>
7. Мазур С. А., Прилуцький А. М. Стан та перспективи розвитку готельно-ресторанної справи в Україні. *Ефективна економіка*. 2019. № 2. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.2.31.
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020–2022 роки» від 27.05.2020 р. № 534. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534-2020-п#Text>
9. Постанова МОЗ «Про затвердження Тимчасових рекомендацій щодо організації протиепідемічних заходів в готелях на період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 21.05.2020 р. № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0022488-20#Text>
10. Прихід В. Наслідки карантину: чи вдасться врятувати ресторанный бізнес в Україні. URL: <https://p.dw.com/p/3bZqs>
11. Статистичний щорічник України за 2019 рік. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm
12. Як готельно-ресторанному бізнесу вижити на карантині – підсумки зустрічі з депутатами «Голосу». URL: <https://goloszmin.org/news/yak-gotelno-restorannomu-biznesu-vizhiti-na-karantini-pidsumki-zustrichi-z-deputatami-golosu>

REFERENCES

- “Assotsiatsiya gostinits i restoranov Ukrainy” [Association of Hotels and Restaurants of Ukraine]. <https://www.facebook.com/search/top/>
- Asotsiatsiia industrii hostynnosti Ukrainy. Ofitsiyni sait. <http://aigu.org.ua/>
- Bereshchak, V. “Ohliad rynku hoteliv” [Hotel Market Overview]. *Ekskliuzyv*. February 19, 2000. <https://thepage.ua/ua/exclusive/oglyad-rinku-goteliv-sho-vidbuvayetsya-z-gotelyami-v-ukrayini>
- [Legal Act of Ukraine] (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-20#Text>
- [Legal Act of Ukraine] (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-20#Text>
- [Legal Act of Ukraine] (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534-2020-п#Text>
- [Legal Act of Ukraine] (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0022488-20#Text>
- Mazur, S. A., and Prylutskiy, A. M. “Stan ta perspektyvy rozvytku hotelno-restorannoi spravy v Ukraini” [The Issues of the Development of Hotel and Restaurant Business in Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, no. 2 (2019). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.2.31
- Prykhid, V. “Naslidky karantynu: chy vdastsia vriativaty restorannyi biznes v Ukraini” [Consequences of Quarantine: Will It Be Possible to Save the Restaurant Business in Ukraine]. <https://p.dw.com/p/3bZqs>
- “Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2019 rik” [Statistical Yearbook of Ukraine for 2019]. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm
- “Vseukrainska hromadska orhanizatsiia «Asotsiatsiia malykh hoteliv ta apartamentiv Ukrainy». VHO «AMHAU»” [All-Ukrainian Public Organization “Association of Small Hotels and Apartments of Ukraine”. VGO “AMGAU”]. <https://vkursi.pro/card/vho-amhau-35142910>
- “Yak hotelno-restorannomu biznesu vyzyhty na karantyni – pidsumky zustrichi z deputatamy «Holosu»” [As a Hotel and Restaurant Business to Survive in Quarantine – the Results of a Meeting with Deputies of the “Voice”]. <https://goloszmin.org/news/yak-gotelno-restorannomu-biznesu-vizhiti-na-karantini-pidsumki-zustrichi-z-deputatami-golosu>